

Geschiedenissen

Alkmaar kreeg op 11 juni 1254 stadsrechten en groeide uit tot het handels-, industrieel en bestuurlijk centrum van het noordelijke deel van Holland. Nog steeds is de kaasstad een belangrijk centrum in de kop van Noord-Holland. Wie zo belangrijk is, maakt veel mee. Alkmaar kent dan ook een boeiende geschiedenis met tal van markante figuren. Het 750-jarig bestaan van de stad is aanleiding voor de Alkmaarsche Courant om in de historie te duiken. Sam de Jager, voormalig adjunct-hoofdredacteur bij deze krant en Alkmaarder in hart en nieren heeft memorabele momenten tot leven gebracht door in de huid te kruipen van de hoofdrolspelers. De Alkmaarse kunstenaar Willem Burgert zorgde voor de tekeningen. Vandaag aflevering 3: Jacob Metius, uitvinder.

Jacob, een buitenbeentje met talent

Alkmaar telde in de 16^e eeuw heel wat opmerkelijke wetenschappers. De arts Pieter van forest (1521-1597) was een beroemd geneesheer en lijfarts van Willem van Oranje: De landmeter Adriaen Anthonisz. (circa 1543-1620) ontwierp in zijn geboortestad de vesting die het Spaanse beleg van 1573 doorstond maar bouwde ook de verdedigingswerken van Naarden, Muiden, Tiel en Bourtange. Drie zonen van Adriaen Anthonisz. deelden ieder op eigen wijze in diens bijzondere wiskunstige kwaliteiten.

Jacob, de vijfde zoon, was 'een domoor'. Hij volgde geen onderwijs.

Er zijn meer beroemde Alkmaarse geleerden. Cornelis Jacobsz. Drebbel (1572-1633) bouwde een glanzende carrière op als uitvinder. Wonderlijke instrumenten vond hij uit. Drebbel was ook een goed graveur en kaartenmaker. Zijn 'werken' brachten hem aan het Engelse en het Boheemse hof. Tot de beroemde Alkmaarders mogen ook de kaartenmaker Blaeu (1571-1638) en de boekbinder/schrijver/ingenieur Gerrit Pieterszoon Schagen worden gerekend. Maar het leven van de 'vergeten' Jacob (Metius) is nadere beschouwing waard.

"Geld, heel veel geld wil Zijne Hoogheid betalen voor uw uitvinding. Prins Maurits heeft er grote interesse voor." Jacob kijkt de 'hoge heer' meewarig aan maar zegt niets, houdt de kaken stijf op elkaar. De prachtig uitgedoste adjudant van Maurits buigt naar voren en fluistert: „Misschien wil de prins zichzelf wel komen overtuigen van de kwaliteit van uw uitvinding.” En sist: „De één alleen al.” Jacob haalt de schouders op en strijkt bijna liefkozend over de metalen koker in zijn handen. „Tja”, zucht hij. „De stadhouder kan ik niks weigeren.” En dan meteen: „Maar ik vertel niks, absoluut niets. Ook niet aan de prins. Het moet in de zomer gebeuren.” De rommelig kleine winkel aan de Koningsweg is bijna geheel gevuld door het deputaatschap van de prins. Jacob blijft angstvallig voor de tussendeur staan. Niemand mag in zijn werkplaatsje komen. Niemand nooit. Jacob weet ook wel dat over hem in de stad de wonderlijkste verhalen worden verteld. Dat-ie krankzinnig is, gek is, dat-ie door de duivel bezeten is, dat-ie aan vallende ziekte lijdt, dat-ie niet kan praten en wat al niet meer.

Beroemde landmeter

Jacob hoort wel van brillenslijper Isaack IJserman naast hem hoe er in Alkmaar over Jacob wordt gesmoesd en geroddeld. De mannen praten veel met elkaar. Die twee hebben hún geheim: Isaack heeft Jacob - de domste zoon van de grote vestingbouwer Adriaen Anthoniszoon, de beroemde landmeter die zich Metius is gaan noemen - een vak geleerd dat nog niemand goed beheerst: het slijpen van lenzen.

Mateloos geboeid

Jacob leert snel en is mateloos geboeid door de mogelijkheden. Met die lenzen kun je verrekijkers maken, brandglazen en zo meer. Maar Jacob kan - alleen in zijn huisje - mateloos genieten van zijn speciale vinding: een nachtkijker. Daar kun je niet alleen mee in duisternis heel ver zien, maar je kunt er vooral de sterren mee bestuderen, het uitspannel, het heelal. De vernederde Jacob voor wie de Latijnse School vele, vele malen te moeilijk was, maakt van lenzen slijpen een wetenschap.

's Avonds in het donker kijkt hij verrukt door zijn geheimzinnige kokers naar de hemel. Hij heeft de bergen op de maan gezien, kometen, sterren. Hij heeft huiveringwekkend ver in het heelal gekeken; het heelal dat om de aarde draait. Of om de zon, dat weet Jacob niet precies. Nachtenlang tuurt Jacob door zijn kijkers. Misschien vindt hij wel het begin van de schepping. Dan is hij zijn broers, dan is hij alle professoren van de wereld ver voor. Prachtig zou het zijn: Jacob Anthoniszoon, de domoor, vindt uit hoe de wereld in elkaar steekt. Hij heeft het grootste geheim van de wereld ontrafeld. Als een bezetene gaat hij weer lenzen slijpen.

Trots

Jacob is trots op zijn kijkers die een wondere wereld openden.

De wereld hier op aarde interesseerde hem trouwens niets. Daar heeft hij allang geen boodschap meer aan. Naar school moest-ie maar hij snapte geen snars van wat hem daar werd verteld. Zijn broers zijn begaafd, hij niet. Die zijn geleerde geworden; Adriaan professor aan de Universiteit van Franeker en Anthonie mathematicus van de Staten van Holland.

Hoge ambten, ver boven de pet van Jacob die bij zoveel begaafdheid alleen maar stiller en eenzelviger was geworden. Een vrouw veroveren wilde hij ook niet. „Laat mij maar alleen”, zei hij altijd. En nog. In zijn werkplaatsje heeft hij jaren achtereen bezeten geslepen aan allerlei kijkmiddelen. Een verrekijker vindt hij uit. „Ik denk dat je er wel vier mijl mee kunt halen”, had buurman Isaack gezegd. „En dan kun je nog lezen welk wapen er op een vlag staat. Of zien wie er voorop rijdt in de stoet.”

Het geheim

Jacob had trots geknikt. Leermeester en leerling maakten een afspraak: Niemand mocht ooit weten hoe ze de glazen slepen. Niemand mocht ooit in de werkplaats komen en zo het geheim ontdekken.

Op handslag beloofde Jacob het. Al vele jaren sindsdien was er niemand anders dan hij of Isaack achter het doorgangetje naar de werkplaats geweest.

De geleerde broers van Jacob beginnen zich nu allemaal te bemoeien met zijn vindingen. „Zij verkeren temidden van vorsten”, meent Isaack. „Misschien moeten we toch ons geheim verkopen. Zo hier hebben we er ook geen profijt van. Die kijkers zijn beslist een fortuin waard.” Maar Jacob schudt het hoofd. Hij is na de nachtkijkers alweer een stap verder: een brandglas op afstand. Het lukt. De halve stad ziet hoe Jacob met zijn brandglazen van wel honderd meter afstand een boom in brand krijgt.

'Raar'

„Hij is misschien wel raar”, had het volk gezegd, „Maar wie doet het 'm na? Het blijft er een van Metius. 'En nu staat midden in de winter van 1627 het deputaatschap van de prins in het winkeltje. De oude Jacob begrijpt het wel. Maurits heeft al heel wat steden tot overgave gedwongen en met Jacobs brandglas steekt hij van grote afstand zomaar een stadspoort in brand. Hij voelt niets voor het krijgsgewoel. Hij is te oud om nog partij te kiezen.

„Eigenbelang is het wat koningen nastreven. Meer niet: ‘

In mei 1628 komt het deputaatschap terug om af te spreken wanneer]acob zijn grote brandglasdemonstratie kan houden. Maar Jacob ligt in bed. Doodziek. De heldere vriesnachten in februari hebben hem te pakken genomen. Hij is steeds zieker geworden, verzwakt. De afgezant van de vorst smeekt hem bijna het geheim van zijn' kunst' prijs te geven. Maar nee. Jacob denkt aan Isaack. Hij zal de handslag niet schenden.

Onbenul

De afgezanten van de vorst spreken er schande van. Hoe kan zo'n onbenul het eervolle verzoek van een zo hoge overheid, van de door God gezonden heerser afwijzen? Het is een schande. Het is nog nooit gebeurd. Wie durft zoiets? Maar Jacob heeft geen boodschap aan het hoger gezag. Hij draait zich om. Geen nachtkijker voor Maurits, geen brandglas voor deze prins. Op 24 juni 1628 begraaft men Jacob Adriaensz. Metius. En zijn geheim.

*Jacob Metius bestudeert de sterrenhemel met een van zijn kijkers vanaf het dak van zijn woning.
(tekening: Willem Burgert, Alkmaar)*